

ПУБЛІЧНІ ДОГОВОРИ ТА ДОГОВОРИ ПРИЄДНАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ**PUBLIC AGREEMENTS AND CONTRACTS OF ADHESION ARE IN CIVIL LAW**

Ваганова І.М., к.ю.н., доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Доведено, що серед широкої класифікації договорів, що містяться у Цивільному кодексі України та виокремлюються різними цивілістами значну зацікавленість викликають публічні договори та договори приєднання. Вони зачіпають принцип свободи договору шляхом їх обмеження, мають риси схожі між собою, тим самим спонукають науковців до подальшого їх дослідження. Крім цього, обидва вони функціонують у споживчій сфері, їх норми закріплюють механізми захисту для слабкої сторони.

Визначено наступні правила укладення публічного договору: суб'єкт, що здійснює підприємницьку діяльність не має права відмовитись від укладення публічного договору при можливості надати споживачу товари, послуги, роботи; ціна товару, а також інші умови публічного договору повинні бути однаковими для усіх споживачів; умови публічного договору, що не відповідають вищезазначеним умовам є нікчемними; суб'єкт, що здійснює підприємницьку діяльність не має права надавати перевагу одній особі перед іншими при укладенні публічного договору; публічний договір укладається у порядку та у строк передбачений ст. 633 ЦК України, якщо законом або домовленістю сторін не визначений інший порядок і термін його укладення; строк виконання роботи (надання послуги) – одна з істотних умов договору.

Проаналізовано, що у суб'єктів досліджуваних договорів різний характер діяльності. У договорі приєднання у якості сторін можуть виступати будь-які особи, на відміну від публічного договору, де обов'язково повинен бути суб'єкт підприємницької діяльності. Таким чином, у першому випадку відсутні будь-які обмеження стосовно діяльності сторін. Не зважаючи на це, договір приєднання має право існувати у сфері підприємницької діяльності, однак його межі не розділяються з межами іншого, що безумовно виражається у закріпленому праві споживача примусити організацію до укладення договору. У свою чергу у нормах про договори приєднання встановлюється ширше коло прав відносно його зміни та розірвання. Умови договору приєднання можуть розроблюватися тільки однією стороною і міститись у формулярах або інших стандартних формах. Повноваження контрагента у даному випадку полягають лише у прийнятті розроблених укладачем умов або відмовитись від таких. Сторона публічного договору, у свою чергу, на стадії укладення договору має право узгодити ті умови, що будуть для неї більш прийнятними.

Ключові слова: публічний договір, договір приєднання, розбіжності, умови, розірвання договору.

It is well-proven that among wide classification of agreements that is contained in the Civil code of Ukraine and different цивілістами is distinguished the considerable personal interest is caused by public agreements and contracts of adhesion. They touch principle of freedom of agreement by their limitation, the alike have lines inter se, scientists are induced the same to their further research. Except it, обидва they function in the field of consumer, their norms fasten the mechanisms of defence for a weak side.

The next rules of conclusion of public treaty are certain: subject, that carries out entrepreneurial activity has no authority to give up the conclusion of public treaty at possibility to give to the consumer commodities, services, works; cost of commodity, and also other conditions of the public agreement must be identical for all consumers; conditions of the public agreement, that does not answer the above-mentioned terms is insignificant; subject that carries out entrepreneurial activity has no authority to give advantage to one person before other at the conclusion of public treaty; a public agreement consists in the order and in a term envisaged of century 633 ЦК of Ukraine, if other order and term of his conclusion are not certain a law or agreement of parties; term of implementation of work (grant of service) – one of substantial conditions of the agreement.

It is analysed, that for the subjects of the investigated agreements different character of activity. In the contract of adhesion any persons can come forward in quality of parties, unlike a public agreement, where necessarily there must be a performer of entrepreneurial activities. Thus, in first case any limitations are absent in relation to activity of parties. Not having regard to it, the contract of adhesion has a right to exist in the field of entrepreneurial activity, however his limits are divided with limits other, that is undoubtedly expressed in the vested right of consumer to compel organization to the conclusion of treaty. In turn in norms about the contracts of adhesion more wide circle of rights is set in relation to his change and dissolution. The conditions of the agreement of joining can be developed only by one side and contained in formulars or other standard forms. Plenary powers of contractor in this case consist only in the acceptance of the terms worked out by a compiler or to give up such. Side of public agreement, in turn, on the stage of conclusion of treaty has a right to co-ordinate those terms that will be for her more acceptable.

Key words: a public agreement, contract of adhesion, divergence, condition, avoiding contract.

Серед широкої класифікації договорів, що закріплені у Цивільному кодексі України [1] та виокремлюються різними цивілістами, не малу зацікавленість викликають публічні договори та договори приєднання. Такі види договорів зачіпають принцип свободи договору шляхом їх обмеження, мають риси схожі між собою, тим самим спонукають науковців до подальшого їх дослідження. Крім цього, обидва вони функціонують у споживчій сфері, їх норми закріплюють механізми захисту для слабкої сторони.

Дефініція публічного договору визначена у ст. 633 ЦК України [1], де публічним є договір, в якому одна сторона – підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). В якості основної ознаки є неможливість відмови особи в укладенні договору, а також іншим особам на підставі переваг зв'язку з характером виконуваної діяль-

ності. Ця діяльність пов'язана з виконанням обов'язків з продажу товарів, виконання робіт та наданні послуг відносно кожного хто звернеться до суб'єкта підприємницької діяльності, тобто діяльність повинна бути публічною. Відмовитися від укладення договору організація не може, окрім випадків, якщо доведе, що виконання робіт (надання послуг), що потребує споживач виходить за межі її діяльності або виробничих можливостей.

З однієї сторони ця особливість публічного договору стосується правового статусу організації, яка зобов'язана його укласти. Нею може бути лише підприємницька організація, особливість якої визначена у законодавстві. З іншої сторони, ця особливість стосується характеру діяльності, що здійснює така організація. Вона повинна бути публічною. Саме ця ознака і дала назву даному договору, хоча за змістом він є цивільно-правовим та регулюється приватним правом.

Можна виокремити наступні правила укладення публічного договору:

– Суб'єкт, що здійснює підприємницьку діяльність не має права відмовитись від укладення публічного договору при можливості надати споживачу товари, послуги, роботи.

– Ціна товару, а також інші умови публічного договору повинні бути однаковими для усіх споживачів

– Умови публічного договору, що не відповідають вищезазначеним умовам є нікчемними.

– Суб'єкт, що здійснює підприємницьку діяльність не має права надавати перевагу одній особі перед іншими при укладенні публічного договору.

– Публічний договір укладається у порядку та у строк передбачений ст. 633 ЦК України, якщо законом або домовленістю сторін не визначений інший порядок і термін його укладення.

– Строк виконання роботи (надання послуги) – одна з істотних умов договору. Іноді строк виконання роботи обчислюється не з дня укладення договору, а з дня, коли одна із сторін вчинить дію. Передбачену договором (наприклад, замовник надасть виконавцю матеріали для будівництва будинку). У договорі може бути вказана дата, коли виконавець повинен приступити до виконання робіт. Зокрема, у відповідності з типовими договорами на будівництво житлового або нежитлового приміщення та ремонт житлового приміщення у договорі повинні бути зазначені дати початку та закінчення цих робіт. При необґрунтованій відмові або ухиленні суб'єкта підприємництва від укладення публічного договору споживач має право подати позов до суду про спонукання на укладення публічного договору. Споживач також може передати на розгляд суду розбіжності по окремим умовам публічного договору незалежно від згоди на це суб'єкта підприємницької організації.

Відносно вибору контрагента і умов договору для суб'єкта підприємницької діяльності виключається дія принципу свободи договору. Таке законодавче рішення покликане служити захисту інтересів масових споживачів.

Таким цілям відповідають правила і про договір приєднання. Як і публічний договір, окремим видом цивільно-правового договору є договір приєднання. Це поняття об'єднує в єдиний тип ті договори, що були укладені шляхом приєднання однією зі сторін до умов договору, визначених другою стороною у формулярах або інших стандартних формах.

Варто зазначити, що критерієм виокремлення із усіх цивільно-правових договорів договору приєднання є спосіб укладення договору. Відповідно, характерні риси такого договору визначаються у більшому ступені юридико-технічними факторами.

Тим не менш, дві особливості належить всякому договору, який може бути кваліфікований як договір приєднання є:

– Умови договору приєднання мають бути визначені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах. До таких стандартних форм та формулярів не можуть відноситись розтиражовані зразки тестів договорів, що використовуються багатьма організаціями. У таких випадках друга сторона має право заявити про розбіжності по окремим пунктах або умови договору будуть до всього тексту договору вцілому і у кінцевому рахунку визначені як у звичайному порядку, тобто за згодою сторін.

– Умови договору, визначені в відповідному формулярі або містяться у стандартній формі можуть бути прийняті другою стороною лише шляхом приєднання до даних умов.

Ця вимога виключає можливість для сторін у договорі приєднання формувати умови за згодою, а для сторони, яка приєдналась – і саму можливість заявити при укладенні договору про розбіжності за його окремими умовами.

Сторона, яка приєдналась має лише можливість приєднатися. Це звичайно обмежує її права, але значно полег-

шує процес укладення договору і оформлення договірних відносин. Випадки і порядок розробки формулярів та стандартних форм договорів в ЦК України не встановлені, не передбачені також будь-які вимоги до організацій, що розробляють договори приєднання.

Виходячи з аналізу вищезазначених договорів, можемо зробити висновок, що у суб'єктів даних договорів різний характер діяльності. У договорі приєднання у якості сторін можуть виступати будь-які особи, на відміну від публічного договору, де обов'язково повинен бути суб'єкт підприємницької діяльності. Таким чином, у першому випадку відсутні будь-які обмеження стосовно діяльності сторін. Не зважаючи на це, договір приєднання має право існувати у сфері підприємницької діяльності, однак його межі не розділяються з межами іншого, що безумовно виражається у закріпленому праві споживача примусити організацію до укладення договору. У свою чергу у нормах про договори приєднання встановлюється ширше коло прав відносно його зміни та розірвання.

Також, виходячи із дефініцій договорів, варто відмітити, що умови договору приєднання можуть розроблюватися тільки однією стороною і міститись у формулярах або інших стандартних формах. Повноваження контрагента у даному випадку полягають лише у прийнятті розроблених укладачем умов або відмовитись від таких. Сторона публічного договору, у свою чергу, на стадії укладення договору має право узгодити ті умови, що будуть для неї більш прийнятними. Мова йде про положення щодо строків та порядку виконання зобов'язань, а у випадку неможливості мирного врегулювання є законне право на звернення до суду за усуненням розбіжностей.

Крім того, норма ст. 651 ЦК України передбачає характерні для всіх видів цивільно-правових договорів підстави розірвання. До них можна віднести: розірвання за згодою сторін, при порушенні істотних умов, а інші передбачені законом випадки. Окрім загальних підстав розірвання договорів, у ч. 2, 3 ст. 634 ЦК України є характерні підстави саме для розірвання договору приєднання. Договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналась, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналась. Сторона, яка приєдналась, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору.

Таким чином, діюче цивільне законодавство намагається забезпечити слабшу сторону від обмежень її законних прав та надати їй можливість розірвати або змінити договір.

Крім того, існують випадки, коли сильніша сторона формує умови договору з явним обмеженням своєї відповідальності за порушення договірного зобов'язання. Безумовно, це не допустимо. Таким чином сильна сторона, маючи повноваження на формування умов у односторонньому порядку, користується перевагами та надає собі певні послаблення. І як результат, виникає ситуація, в якій слабша сторона становиться в не дуже вигідну для неї позицію. Ну і на кінець, останньою підставою є формулювання обтяжливих умов для слабшої сторони, які вона, при наявності у неї права на їх обговорення, не встановила б, виходячи із мети укладення договору та власних інтересів. За своєю суттю, дана підстава схожа з попередніми, що вказують на ситуацію несправедливості. Однак, між ними є різниця. Останнє є загальним та виражається в явній обтяжливості.

Варто також звернути увагу, що існує різниця в об'ємі прав у сторони, що приєдналась. Існує дві ситуації відносно об'єму прав для захисту слабшої сторони. У випадку, коли в якості останньої виступають звичайні особи, що не

є суб'єктами підприємницької діяльності, вони володіють усією сукупністю прав, передбачених статтею 634 ЦК України. По іншій справі виникають у організацій, що займаються підприємницькою діяльністю. Їх вимоги розірвати або змінити договір приєднання можуть бути відхилені судом, якщо буде доведено, що вона знала або була ознайоmlена з тими умовами на яких вони уклали договір.

Цивільний кодекс передбачає відповідні вимоги щодо правил сильної сторони публічного договору. До таких можна віднести положення, що стосуються неможливості відмови від реального його укладання при реальній можливості надати товар, послугу чи роботу. При такій неправомірній відмові у споживача є можливість примусити сильну сторону до укладання договору. Також, встановлюється обов'язок продати товар, надати послугу чи виконати роботу на рівних умовах для споживачів. У даному випадку мова йде про ціну, що повинна бути однаковою для осіб, що звернулися до суб'єкта підприємницької діяльності для укладання договору.

Отже, можна відмітити, що публічний договір та договір приєднання мають різні механізми захисту слабшої сторони. Також, перший договір доповнюють правові акти, що вправі закріпити для певних категорій осіб знижки або інші переваги. Слабша сторона другого договору наділяється виключним правом на зміну умов договору або взагалі його розірвання. Крім того, договір приєднання не передбачає обов'язку контрагентів укласти його між собою. Тут прослідковується принцип свободи договору, на відміну від публічного договору, норми якого встанов-

люють обов'язок суб'єкта підприємницької діяльності укласти такий вид безпосередньо з усіма контрагентами, хто виявив бажання вступу в договірні відносини. В силу характеру своєї діяльності він обмежений законодавцем правом відмовитися від укладання такого правочину. Але, все ж таки, слід зазначити, що не всі договори приєднання наділені правом сторін відмовитися від укладання правочину. Існують такі види, що наділені в той же час і публічністю. У такій ситуації обов'язок укласти договір одночасно є і публічним, і приєднанням.

Більш того, в умовах сучасного суспільства діють закони направлені на регулювання даних договорів для досягнення конкретних цілей. Наприклад, метою публічного договору є сприяння суспільним або іншим інтересам, встановлення рівності між суб'єктами підприємницької діяльності та споживача, що знаходяться в більш незахищеному становищі порівняно з першими. Мета публічного договору – захист слабшої сторони (споживача) та встановлення в економічному правовідношенні фактичної, а не юридичної рівності сторін.

Таким чином, можемо зробити висновок, що не дивлячись на схожість двох договорів, між ними існують межі і вважати їх однаковими невірно. Існує значна кількість підстав за якими вони різняться. Однак на практиці судова система стикається з багатьма позовами відносно спорів за такими договорами. Також виникають ситуації, коли громадяни звертаються до суду для врегулювання спору, вважаючи, що з контрагентом було укладено договір приєднання, а насправді мав місце публічний договір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 1 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/stru#Stru> (дата звернення: 23.01.2024).